

De crisis en de schommelende wereldhandel

Naar verwachting wordt het conjunctuurdieptepunt van de internationale handel in augustus 2009 bereikt. Energie- en andere grondstoffenimporterende landen, zoals in Europa, profiteerden van een ruilvoetverbetering. Ook in de huidige crisis proberen overheden de crisis te bestrijden met protectionistische maatregelen.

De wereldwijde crisis heeft in het eerste kwartaal van 2009 ook Nederland bereikt: de economie kromp met 4,5 procent en de werkloosheid steeg tot 4,6 procent (conjunctuurdata van het CBS). Uiteraard vraagt menigeen zich af wanneer deze crisis, die in juli 2007 in de Verenigde Staten begon, voor Nederland weer achter de rug zal zijn. Er zijn aanwijzingen dat de crisisperiode bijna voorbij is: sinds het dieptepunt van begin maart 2009 stijgt de AEX weer, het consumentenvertrouwen ging in mei voor de tweede maand op rij tot -23 omhoog en het volume van de Nederlandse in- en uitvoer steeg van februari op maart met zo'n negen procent. De internationale verwevenheid van de Nederlandse economie is een belangrijke factor: nu het slecht gaat is dit de bron van de ellende, maar als het goed gaat de stimulans van de welvaart. Een korte uiteenzetting van wat feitelijke ontwikkelingen is verhelderend. Figuur 1 toont de ontwikkeling van het wereldinkomen en het volume van de wereldhandel in de periode 1991–2009. Het wereldinkomen steeg zeer gestaag met zo'n 3,75 procent per jaar. Het volume van de wereldhandel steeg aanzienlijk sneller met zo'n 6,9 procent per jaar, maar ook met aanzienlijk grotere fluctuaties. Drie perioden springen er wat dit betreft uit, namelijk de Aziatische crisis in 1997 en 1998, de internetcrisis in 2001 en 2002 en de huidige

crisis in 2008 en 2009. Figuur 1 maakt duidelijk dat de recente daling in het volume van de wereldhandel uitzonderlijk scherp en groot is. In dit verband wordt regelmatig de vergelijking gemaakt met de Grote Depressie van de jaren dertig van de vorige eeuw. Grafisch is de ineenstorting van het wereldhandelsstelsel destijds wellicht het best bekend van de spinnenwebspiraal van de Volkenbond (Van Marrewijk, 2007), waarbij een lange reeks van maandelijkse dalingen de wereldhandel in vier jaar tijd tot minder dan een derde van haar oorspronkelijke volume deed inkrimpen. Figuur 2 illustreert een vergelijkbaar spinnenweb van het wereldhandelsvolume in de periode maart 2007 tot maart 2009, met de klok mee te lezen. In eerste instantie stijgt het handelsvolume steeds ten opzichte van dezelfde periode een jaar eerder waarbij het maximum wordt bereikt in augustus 2008, totdat pas in november 2008 voor het eerst de wereldhandel kleiner is dan het jaar ervoor. Drie perioden van ongeveer zes procent krimp per maand zorgen ervoor dat de wereldhandel in januari 2009 al zeventien procent lager is dan in het jaar ervoor. Dit is uiteraard heel veel, maar in de vergelijkbare periode van de Grote Depressie (januari 1931 vergeleken met januari 1930) was de daling met 33 procent aanzienlijk groter. Daar kwamen toen in de twee daaropvolgende jaren nog dalingen van 35 procent en 18 procent overheen. Het is niet waarschijnlijk dat de huidige crisis tot een vergelijkbare ineenstorting van de wereldhandel zal leiden. Daartoe zou de wereldhandel nog moeten instorten tot het niveau van het blokje in figuur 2 getiteld Grote Depressie.

Nederlandse handel

Figuur 3 illustreert hoe het de Nederlandse handel is vergaan tussen juli 2006 en maart

**GERRIT FABER
EN CHARLES VAN
MARREWIKJ**
Universitair hoofddo-
cent en hoogleraar aan
de Universiteit Utrecht

2009, zowel wat betreft het volume van invoer als van uitvoer. Van maand op maand fluctueert het volume van de handel flink, waarbij in- en uitvoerontwikkelingen in grote mate gelijk opgaan. Het grootste uitvoervolume wordt bereikt in november 2007, het grootste invoervolume in oktober 2008. Net als op mondiaal niveau duikt de handel voor zowel invoer als uitvoer voor het eerst in november 2008 onder het niveau in dezelfde maand van een jaar eerder. In januari 2009 is het niveau ongeveer twintig procent lager dan een jaar ervoor, vergeleken met achttien procent op wereldschaal, wat zich in de daarop volgende twee maanden stabiliseert. Kortom, de ontwikkelingen in Nederland zijn grotendeels vergelijkbaar met het wereldniveau. Vanaf nu staat de wereldhandel centraal.

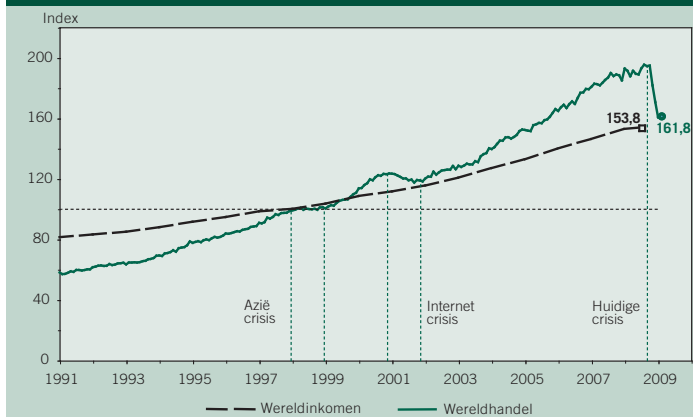
Duur van de crisis

Volgens het adagium “voorspellen is moeilijk, vooral als het om de toekomst gaat” is voorzichtigheid geboden bij het voorspellen van de duur van de huidige crisis met betrekking tot de wereldhandel. Toch is het zinvol een beargumenteerde poging te wagen, waarbij de ervaringen van de afgelopen twintig jaar als leidraad dienen. Daartoe toont figuur 4 enerzijds de maandelijkse procentuele groei van de wereldhandel in die periode en anderzijds het gecentreerde vijfmaandse gemiddelde daarvan. Het is duidelijk dat de maandelijkse groei van 0,48 procent gemiddeld genomen groot is en sterk schommelt met een variantie van 1,74. De grootste groei is 4,24 procent in januari 2008 en de grootste daling is 6,62 procent in november 2008. De meest recente waarneming van februari 2009 is een stijging van 0,82 procent.

Het gecentreerde vijfmaandse gemiddelde heeft een maximum van 1,81 procent in oktober 1994 en een minimum van -3,8 procent in november 2008. Als dit gemiddelde als conjunctuurindicator gebruikt wordt met de definitie dat een periode van twee opeenvolgende maanden van negatieve groei een handelsrecessie impliceert, dan zijn er sinds 1991 drie handelsrecessies geweest, namelijk van juni tot augustus 1998 (Aziatische crisis), van januari tot oktober 2001 (internetcrisis)

Figuur 1

Ontwikkeling volume van de wereldhandel en wereldinkomen, 1991–2009 (index 1998 = 100).

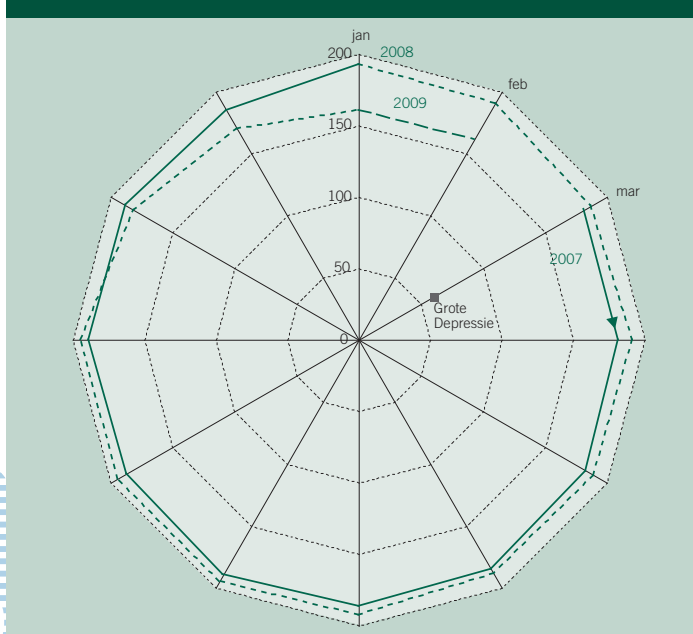

Bron: geconstrueerd op basis van de CPB wereldhandelsmonitor en jaardata van Maddison, 2009, aangevuld met groeischattingen van The Economist van medio 2008 tot 5 maart 2009

en sinds september 2008. Een periode van twee opeenvolgende maanden negatieve groei van de handelsconjunctuurindicator komt overeen met de gangbare definitie voor een economische recessie van twee kwartalen negatieve groei van het bnp, omdat er sprake is van vijfmaandse gemiddelden. De eerste twee handelsrecessies duurden

Figuur 2

Ontwikkeling volume van de wereldhandel, 2007-2009¹.

¹ Het blokje Grote Depressie geeft een derde van het volume van de wereldhandel in maart 2007 weer. Bron: geconstrueerd op basis van CPB wereldhandelsmonitor; indexcijfers, 1998 = 100, maanddata

Figuur 3

Ontwikkeling van volume Nederlandse in- en uitvoer, 2006-2009.

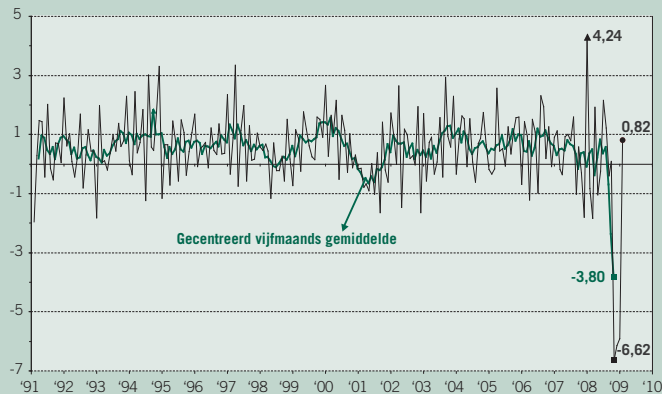

Bron: Geconstrueerd op basis van CBS maanddata

veertien maanden, gerekend van voorgaande piek tot dieptepunt van de groei. De Aziatische crisis had een piek van 1,32 in mei 1997 en een dal van -0,12 in juli 1998. De internetcrisis had een piek van 1,56 in maart 2000 en een dal van -0,67 in mei 2001. Bij toepassing van deze periode van veertien maanden op de huidige recessie, waarbij de meest recente piek in juni 2008 ligt, met 0,80 procent, zou het groeidiptepunt worden bereikt in augustus 2009. Van Bergeijk (2009) berekende dat de gemiddelde periode van invoerkrimp na een financiële crisis sinds de Tweede Wereldoorlog vijf kwartalen bedraagt, wat heel dicht ligt bij de hier gebruikte periode van veertien maanden. Dat wil niet zeggen dat de handel vanaf het verstrijken van deze periode weer groeit: bij de Aziatische crisis duurde dit nog een maand en bij de inter-

Figuur 4

Ontwikkeling volume van de wereldhandel; procentuele verandering, 1991-2009.

Bron: Geconstrueerd op basis van CPB wereldhandelsmonitor

netcrisis nog vijf maanden. Aangezien de internetcrisis net als de huidige crisis een meer globaal karakter heeft dan de Aziatische crisis, lijkt een terugkeer van de wereldhandel naar positieve groei vanaf ongeveer februari 2010 een redelijke verwachting. Dit lijkt zelfs redelijk ondanks het uitzonderlijke karakter van de huidige crisis. Zoals boven gememoreerd begon die in juli 2007 in de Verenigde Staten en had een meer lokaal Amerikaans karakter. In dit opzicht is deze crisis een dubbele dreun: de Amerikaanse crisis van 2007 zorgde voor kortstondige oprispingen in de wereldhandel (negatieve conjunctuurgroei in oktober 2007 en januari en april 2008) die sinds de piek van juni 2007 via de veertienmaandenregel klaar zou zijn in augustus 2008, maar gevolgd werd door de mondiale crisis met het voor spelde dieptepunt in augustus 2009.

Ontwikkeling van de prijzen van de wereldhandel

Terwijl het volume van de wereldhandel pas in november 2008 stevig begon te dalen, bereikte het prijspeil al in juli van dat jaar een omslagpunt. Voor alle categorieën goederen zette een prijsdaling in die in februari 2009 tot stilstand lijkt te zijn gekomen (figuur 5). Wat opvalt is dat de prijsontwikkeling van fabrieksgoederen veel minder heftig is dan van grondstoffen, waarbij energie-grondstoffen een extreem geval vormen. Deze prijsontwikkelingen pakken verschillend uit voor nationale economieën. Vooral de energie-exporterende landen hebben hun ruilvoet zien kelderen, na een flinke stijging in de jaren ervoor. Figuur 6 laat zien dat de landen die energie en andere grondstoffen importeren hun ruilvoet hebben zien verbeteren (exportprijzen stijgen ten opzichte van importprijzen) na juli 2008, terwijl de overige landen hun ruilvoet zagen verslechteren. Deze ruilvoetverbetering betekent een welvaartswinst voor de oude industrielanden West-Europa, de Verenigde Staten en, vooral, Japan, die daardoor de welvaartsdaling als gevolg van de crisis enigszins hebben kunnen compenseren. De huidige crisis heeft een grotere invloed op de prijsontwikkelingen van de wereldhandel dan de Aziatische crisis en internetcrisis. In 1996

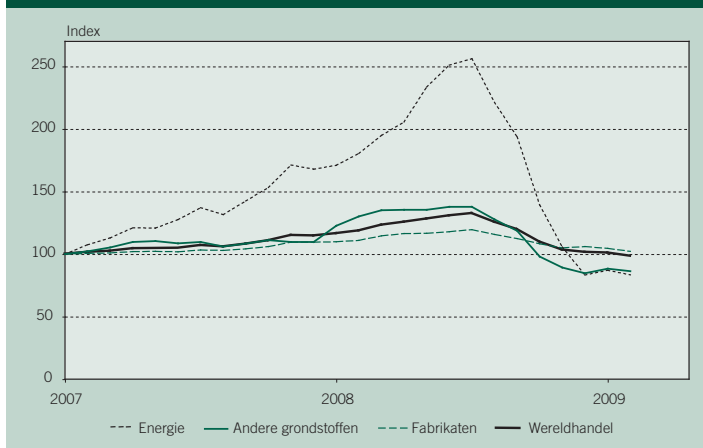
was het prijsniveau van fabrieksproducten en van de wereldhandel in zijn algemeenheid al dalende toen in 1997 de Aziatische crisis begon. Tot aan midden 1998 zette deze daling door, maar de totale daling over deze periode was veel kleiner dan in de huidige periode. Wat ook opvalt is dat in deze periode de volatiliteit van de prijzen van energie en andere grondstoffen weer groter was dan van de wereldhandel als geheel en ten opzichte van fabrieksproducten, zoals ook in de huidige crisis het geval is. Het effect van de internetcrisis was eveneens een sterke daling van de energieprijzen, tegenover een lichte daling voor de overige categorieën. De prijzen van energie en in mindere mate van andere grondstoffen zijn derhalve bijzonder volatiel over de laatste drie crises genomen. Fabrikaten vertonen een veel stabielere prijsverloop, hetgeen onder meer verklaard kan worden door de veelal trage reactie van de productie van grondstoffen op prijsontwikkelingen en op het geringe deel van de kosten van grondstoffen in de prijs van de meeste eindproducten.

De wereldhandel en de bestrijding van de economische crisis

Gegeven de langzame verandering van de meeste structurele factoren, zoals factorbegiftiging en geografie, wordt de ontwikkeling van de omvang van de wereldhandel op de korte termijn voornamelijk bepaald door de inkomens. De financiële crisis werkt via verminderde groei of zelfs daling van het bruto nationaal product door in de vraag naar invoerproducten. Het bestrijden van de crisis door maatregelen die aangrijpen op de wereldhandel ligt dan ook niet voor de hand. In de praktijk gebeurt dit echter wel, met handelsaccommoderende en handelsbelemmerende maatregelen. Wat het eerste betreft kan men denken aan de beschikbaarheid van handelsfinanciering, het leverancierskrediet dat exporteurs dikwijls verlenen aan hun afnemers en afdekken bij hun bankrelatie en leningen die importeurs afsluiten om hun transacties te financieren. Meer dan tachtig procent van de wereldhandel is afhankelijk van financieringsarrangementen. Tijdens de Aziatische crisis kwam de verstrekking van bankleningen aan

Figuur 5

Prijsindexcijfers van de wereldhandel, 2007-2009.

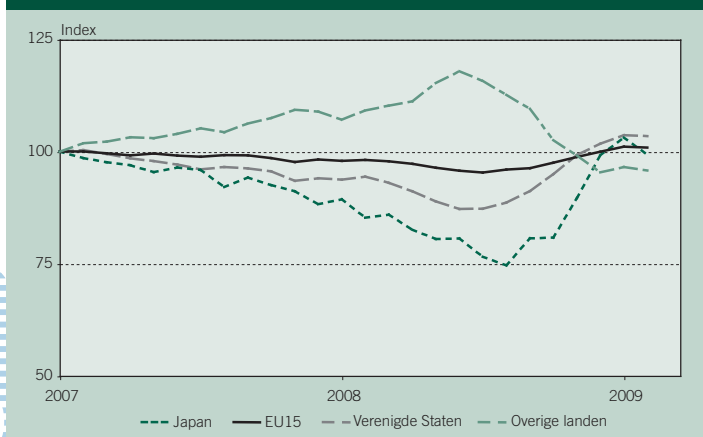

Bron: Geconstrueerd op basis van CPB wereldhandelsmonitor; indexcijfers (januari 2007 = 100), maanddata. Energie en overige grondstoffen zijn gebaseerd op de HWWI/HWWA Index of World Market Prices of Commodities

exporteurs in opkomende landen zoals Indonesië vrijwel tot stilstand (Auboin en Meier-Ewert, 2003). In oktober 2008 stelde de directeur-generaal van de WTO dat veel exporteurs in ontwikkelingslanden moeite hebben om hun transacties te financieren. In Genève werd een speciaal overleg bijeengeroepen tussen vertegenwoordigers van banken en overheidsdiensten om een oplossing te zoeken. De G20 kondigde in april 2009 in Londen speciale maatregelen aan om de handelsfinanciering te ondersteunen met 250 miljard dollar. Het is echter de vraag of ook bij de huidige crisis hier een groot probleem ligt, en of van deze

Figuur 6

Ruilvoetontwikkeling in indexcijfers, 2007-2009¹.

¹ Ruilvoet gedefinieerd als prijsindex uitvoer/prijsindex invoer.

Bron: geconstrueerd op basis van CPB wereldhandelsmonitor; indexcijfers (januari 2007 = 100), maanddata

maatregel een belangrijk effect mag worden verwacht. Een onderzoek van het *Overseas Development Institute* in Sussex wees uit dat exporterende ondernemingen in Afrika met gevestigde relaties in de tuinbouw en kleding geen problemen hebben met hun leverancierskrediet (Humphrey, 2009).

Van geheel andere orde is het bestrijden van de crisis door de internationale handel te belemmeren. Economische crises leiden tot een toenemende druk op beleidsmakers om handelsbarrières te verhogen teneinde banen te beschermen in sectoren die concurreren met invoer of waarvan de productie deels in het buitenland plaats vindt. De lessen van de Grote Depressie van 1929 en de jaren erna zijn echter wel geleerd. De staatshoofden en regeringsleiders hebben plechtig beloofd dat niet naar protectionistische maatregelen gegrepen zal worden. Integendeel, de Doha-ronde van de WTO zou nu snel moeten worden afgerond, aldus de G20 in november 2008. In de praktijk grijpen regeringen echter toch naar handelspolitieke maatregelen. De Wereldbank publiceerde onlangs een rapport dat 47 zeer recente protectionistische maatregelen inventariseert van landen die de verklaring van de G20 hebben onderschreven (Gamberoni en Newfarmer, 2009). Enkele voorbeelden. De subsidiëring van de auto-industrie in de Verenigde Staten legt druk op buitenlandse overheden om vestigingen ook te subsidiëren (Canada), terwijl president Sarkozy de te steunen Franse auto-industrie opriep om de vestigingen in Tsjechië te sluiten. De dalende wereldmarktprijzen van zuivelproducten hebben de EU ertoe gebracht om de exportsubsidies weer in te voeren. Ook het aantal in gang gezette antidumpingprocedures in zowel geïndustrialiseerde als ontwikkelingslanden neemt na een daling weer toe. In Nederland riep staatssecretaris Heemskerk van Economische Zaken in maart 2009 op om in eigen land op vakantie te gaan (Trouw, 5 maart 2009). In de Verenigde Staten werd in januari een wet aangenomen die binnenlandse aanbieders bevoordeelt bij overheidsaankopen. Men zou kunnen stellen dat het om beperkte maatregelen gaat. Toenemend protectionisme betekent echter ook dat het herstel langzamer zal verlopen omdat de noodzakelijke herstructureringen worden uitgesteld, de uitvoer van andere landen verder daalt en een klimaat voor groeiend protectionisme wordt geschapen. Voor zover handelspolitieke maatregelen een bijdrage kunnen leveren aan het versneld beëindigen van de economische crisis, is dat door het vertrouwen te vergroten dat niet aan de open wereldhandelsorde getornd zal worden, maar dat deze juist versterkt wordt. In dat licht zou een snelle en constructieve afronding van de Doha-ontwikkelingsagenda de best denkbare maatregel zijn.

Conclusie

De huidige economische crisis heeft de internationale handel sterk doen dalen, zoals in perioden van economische groei de wereldhandel sneller stijgt dan het wereldinkomen. Dat geldt voor de Nederlandse economie evenzeer. Het ligt in de lijn der verwachting dat het dieptepunt van de groei van het volume van de internationale handel in augustus 2009 bereikt zal worden. Daarna zal het tot rond februari 2009 duren voordat de internationale handel weer gaat groeien,

afgaande op eerdere recente crises en de omvang van de huidige. De prijzen van de internationaal verhandelde goederen zijn sterk gedaald gedurende de crisis, vooral van energie en van andere grondstoffen. Landen die de laatstgenoemde goederen netto invoeren, zoals in Europa, konden door deze ruilvoetverbetering de welvaartsdaling als gevolg van de crisis voor een deel compenseren. Maatregelen die aangrijpen op de internationale handel zijn bijna altijd minder geschikt om de crisis te bestrijden, zeker als het om handelsbelemmeringen gaat. Toch zijn er ook nu weer vele voorbeelden van te zien. Beter zou het zijn de open wereldhandelsorde te versterken door de Doha-ronde op korte termijn te laten slagen.

LITERATUUR

- Auboin, M. en M. Meier-Ewert (2003) *Improving the Availability of Trade Finance During Financial Crises*. Geneve: WTO.
- Bergeijk, P. van (2009) Diepte en duur van de invoerkrimp. *ESB*, 94(4559), 269-270.
- Gamberoni, E. en R. Newfarmer (2009) *Trade protection: Incipient but worrisome trend*. World bank trade notes, nr 37, Washington D.C. Wereldbank.
- Humphrey, J. (2009) *Are exporters in Africa facing reduced availability of trade finance*. Institute of Development Studies Brighton, UK March 2009.
- Maddison, A. (2009) *Historical statistics*. <http://www.ggdc.net/maddison/>
- Marrewijk, C. van (2007) *International Economics*. Oxford: Oxford University Press.